

Application of Scepter motifs in Mesopotamian cylindrical seal from ancient Sumer to New Babylon

doi:10.22034/jivsa.2024.418493.1070

ISSN (P): 2980-7956

ISSN (E): 2821-2452

Bita Sodaei^{1*}  Setareh Takhir Sahar² 

*Corresponding Author: Bita Sodaei Email: bita.sodaei@iau.ac.ir

Address: ^{1*}Associate of Professor, Department of Archaeology, Faculty of Humanistic, Islamic Azad University, Varamin Branch, Varamin Iran.

Citation: Sodaei, B. & Takhir Sahar, S. (2024), Application of Scepter motifs in Mesopotamian cylindrical seal from ancient Sumer to New Babylon, *Journal of Interdisciplinary Studies of Visual Arts*, 2024, 2 (4), P. 65-76

Received: 27 September 2023

Revised: 03 March 2024

Accepted: 18 March 2024

Published: 20 March 2024

Abstract

Every cultural effect has an internal message that is made based on societies' needs and beliefs and has two perceptual and structural aspects. The structural aspect of the effect is simple and free of cultural and social considerations but the perceptive aspect is created under the influence of cultural, social, and political factors. Symbolology can be used to analyze mythological motifs. One of the most repeated motifs in Mesopotamian art is the motif of scepter, which is seen in the hands of goddesses and gods. The purpose of this research is to typology of the scepter motif in Mesopotamian seals to understand the position of gods and goddesses in the art of this society. This research has been done through documentary research with a descriptive and analytical approach. The data was collected based on two catalogs of cylinder seals from William-Moore and the catalog of the Hungarian Museum of History and Art. The results show that the motif of the scepter can be seen in the hands of goddesses and gods from the Sumerian period to the ancient Babylonian period which are different from each other and each of them has a unique scepter in his hand according to the mythological character. Since the ancient Babylonian period, with Hammurabi gaining power, we see changes in the religious and social system of Mesopotamia, which was characterized by a change of the earlier democratic divine. Ishtar loses her religious status. From ancient Babylon to New Assyria, scepters are in the hands of gods and kings, which include sickle-shaped scepters, three-pronged thunderbolts, wedge-headed scepters, and scepters and rings. In the Neo-Assyrian period, we see the return of Ishtar in cylinder seals, but there is no scepter in her hand. She is depicted with a star symbol and a stone ring in her hand.

Keywords: Scepter, Gods, Goddesses, Mesopotamia, Mythology

^{1*}Associate of Professor, Department of Archaeology, Faculty of Humanistic, Islamic Azad University, Varamin Branch, Varamin Iran.

²M.A student at Department of Archaeology, Faculty of Humanistic, Islamic Azad University, Varamin Branch, Varamin, Iran, Tehran, Iran.

1. Introduction

The content of mythology represents the customs, ethnic traditions, beliefs, and cultural approaches of societies that are symbolically represented in art and play a colorful role in forming the visual culture of societies. Thus, to create a tangible and objective relationship between themselves and the gods, mankind has long used gods' images based on mythology as symbols in artworks. In the visual arts, it symbolizes a sign that has a deeper meaning than can be seen; it can be considered the art of thinking in the image and represents the link between creation and creatures. Pires believed that a symbol is a sign that goes beyond a simple sign and is beyond meaning, and its understanding requires interpretation. In the past, humanity utilized symbolism extensively to convey its ideas and represented various sacred and mythological beings in art. Thus by examining mythology, it can be stated that in art symbols refer to an event or story that has gradually replaced the main character due to the passage of time. Barrett argues that myth has simply visual cues that convey visual meanings. These cues are categorized into two parts: visual and semantic. Thus man has used objects and artworks to show his thinking and feelings towards the universe. This is how the relationship between image and myth is formed, revealing the hidden concepts in mythological narratives that offer insights into the worldview of ancient societies. On the cylindrical seals of Mesopotamia from the old Sumerian period to the new Babylonian period, we see several motifs, the subjects of which include everyday events, hunting, livestock, battle, and mythological themes. The cylindrical seals with mythical motifs show the god and goddess performing various ceremonies in whose hands the cane is seen. Since the original gods differed in different cultural periods of Mesopotamia and the gods had a human form, it is difficult to distinguish them from each other. So to identify them, you can use the scepter in their hands. These symbols can also represent their high status and religious and political legitimacy. This study aims to identify the visual relationship between the role of the scepter in the art of Mesopotamia and mythology to study the application of this role in the cylindrical seals of Mesopotamia and to examine the religious position of gods and goddesses in the art of this society.

2. Research Review

Chevalier and Gheerbrant (2005) examined the types of scepter symbolically in the book *Culture of symbols*. Cooper (2011) in the book *Culture of ritual symbols* examines the role of the scepter from the

point of view of various rituals. Hall (2009) gives an explanation of this symbol in the book *The Culture of Symbols in the Art of the East and the West*. Black and Green (2005) in the *Dictionary of Gods, the demon, and Mesopotamian symbols* introduce the gods and their symbols. Kaviani Poya and Amiri Zarend (2018) explored the role of the Scepter in Greek culture in their article "The Scepter and its Symbolic Place in Ancient Cultures and Beliefs". Niloufer Abbasi (2019) in her master's thesis titled *Research on the scepter in the gods' hands based on cylindrical seals in the Elamites* asserts that each deity in the ancient Elamite era holds their science and Rod and is identified through them. Hadith Behzadi Katuei (2021) In his master's thesis entitled *The Role and Application of the Cane in the Civilizations of Iran, Egypt, and Mesopotamia* states that the presence of the cane in the three civilizations reflects the beliefs of the ancient peoples, and there is a need for a more detailed and extensive examination to examine the similarities and differences. In this study, the role of the scepter in the hands of Mesopotamian gods and goddesses is examined through cylindrical beads depicting mythological themes.

3. Research Methodology

The research method in this article is descriptive-adaptive. At first Mesopotamian mythology was studied and then motifs of scepter were surveyed based on the Mesopotamian cylindrical seal catalog from William Moory and the Assyrian and New Babylonian cylindrical seal catalog at the Hungarian Museum of History and Art. The number of cylindrical seals examined in the William and Moory catalog is 198, of which 131 Seals were identified with mythological themes. The catalog of cylindrical seals of Assyria and New Babylon also includes 80 cylindrical seals among which 50 seals belong to New Assyria and 30 seals belong to the New Babylonian era, of these, 50 seals were observed with mythical themes. Considering that the number of Mesopotamian gods is very high, we tried to take the myth of Inanna, The Anomaalish, and the epic of Enzo. And then according to these myths, the role of the scepter in the hands of Inanna, Ishtar, Shamash, Adad, Ninurta, and Murdoch of cylindrical seals is surveyed.

4. Research Findings

The oldest Sumerian myth is called the myth of Inanna, whose Sumerian text was published in 1952 by the University of Pennsylvania Museum. Iconographic studies on clay tablets show Inanna along with the star, and a curved straw leading to the ring

and strip, or a staff of the curved straw leading to the goat's Horn (Cabrera, 2018, p 45, Collins, 1994). According to an analysis of the cuneiform inscriptions by Jacobson, the name Inanna appears on the tablets, meaning lady of heaven or heaven (Jacobsen, 1963, p. 6). An examination of the cylindrical seals of old Sumer shows that Inanna is shown in the seals along with the ring and staff next to the Holy Hut, which refers to the holy marriage. Another scepter seen in the cylindrical seal of the old Sumerian period is the crooked head scepter which is Doumozi hand. According to the Sumerian tablets, the Doumozi is the shepherd (Kramer, 1385, pp. 113-119) and the scepter in his hand is also the shepherd's scepter which is the symbol of the divine prophets and is considered the symbol of the Shepherd and the symbol of guidance and power in religious beliefs (Cooper, 1392, P.278). The other scepter is sickle-shaped scepter which was in Ishtar's hands during the Akkad period and represents power and war (Harris, 1991, p. 270-271, Cabrera, 2018, p. 51). In the cylindrical seals of the ancient Babylonian period, the two-pronged rod resembles lightning, which symbolizes the god of weather (Adad) who has two heads, and whose animal is a cow. The Shamash is the god of the sun, and its duty is judgment and doing justice. He is known in Acadian to ancient Babylonian cylindrical seals with beams of light on the back and a short scepter in his hand. In the Old Babylonian period, a ring and scepter is Shamash's hand which is seen donating to Hammurabi, and is considered a symbol of justice. The ring is also seen in Murdoch's hand during the Old Babylonian period. In the new Assyrian period, a ring and a scepter are seen in the hands of the Assyrian king. Van Buren believes the scepter and ring are signs of divine power rather than reign (Van Buren, 1949, p. 450), and Frankfurt and Slansky see the staff and ring as symbols of mortality and eternal life, and if they are shown together, they symbolize time and eternity (Frankfurt, 1939, p. 179; Slanski, 2007, p. 41, 51). The last example of a scepter or weapon observed during the Assyrian and New Babylonian periods is a three-pronged rod depicted in a specimen in the hand of a man with a flying foot running. According to Enzo's myth, Enzo is depicted with the human body, the head of an eagle, and the wing of a bird, and Ninorta is depicted with the symbol of three branches, fighting with Enzo (Hook, 1399, p. 175-176).

5. Conclusion

The results indicate that cylinder seal motifs depicting mythological themes are influenced by my-

thology and religious beliefs. In the period from ancient Sumer to Old Babylon, the scepter was in the hands of the gods and the goddess which includes the rooked head scepter, the curved reed wand leading to the ring or goat's horn, the sickle-shaped, the wedge-shaped, the short scepter, the saw-shaped scepter with teeth and with no teeth, which belongs to the Duomozi, Inanna, Ishtar and the Shamash. Conceptually, they contain symbols, messaging fertility, war judgment, and justice. The prevalence of these symbols dates back to the third millennium BC, indicating that goddesses were considered equal to gods. The presence of goddesses in the cylindrical seals of old Sumer signifies a resurgence, blessing, and spread of maternal beliefs in agricultural and livestock communities, and during the Akkadian era, with the establishment of city-states, their depiction evolved from fertility to warfare. In ancient Babylon, based on the tablets of Anomalaish, Murdoch, aided by other gods, could defeat Tiamat and seize supreme authority. During this period, Ishtar lost his religious power and ranked lower than the gods. Perhaps the killing of the Tiamat (mother's goddess) by Murdoch can be considered a symbol of the loss of the power of the women in Mesopotamian society, and this period is considered the transition of society from femininity (matriarchy) to masculine society (patriarchy). During the new Assyrian and Babylonian periods, the god's scepter is seen in the king's hand, showing the gods granted the king divine power and legitimized their rule. In this period, gods are symbolically represented and have no human form. Finally, the use of crutches in different periods of Mesopotamia can be seen based on the beliefs of society in the hands of goddesses and gods.

Funding

There is no funding support.

Authors' Contribution

Authors contributed equally to the conceptualization and writing of the article. All of the authors approve of the content of the manuscript and agree on all aspects of the work.

Conflict of Interest

Authors declared no conflict of interest.

Acknowledgments

We are grateful to all the persons for scientific consulting in this paper

کاربرد عصا در نقوش مهرهای استوانه‌ای بین‌النهرین از سومر قدیم تا بابل نو

ISSN (P): 2980-7956

ISSN (E): 2821-2452

doi:10.22034/jivsa.2024.418493.1070

بی‌تا سودایی^۱، ستاره تاخیر سحر^۲

تاریخ دریافت مقاله: ۱۴۰۲/۰۷/۰۶

تاریخ پذیرش مقاله: ۱۴۰۲/۱۲/۲۸

چکیده

هر اثر فرهنگی حامل پیام‌های نهادینه‌ای است که بر اساس باورها و اعتقادات جوامع ساخته و پرداخته شده و از دو دیدگاه ساختاری و ادراکی قابل بررسی است. جنبه ساختاری اثر ساده و فارغ از تعقلات فرهنگی و اجتماعی قابل شناسایی است در حالی که جنبه ادراکی تحت تأثیر عوامل فرهنگی، اعتقادی و اجتماعی ایجاد می‌شود. یکی از نقش‌های پرتکرار در مهرهای استوانه‌ای بین‌النهرین نقش مایه عصا است که در دست الهه‌ها و ایزدان مشاهده می‌شود. هدف از این پژوهش شناسایی رابطه تجسمی میان نقش مایه عصا در هنر بین‌النهرین و اساطیر به‌منظور مطالعه کاربرد این نقش مایه و بررسی جایگاه مذهبی ایزدان در هنر بین‌النهرین است. این پژوهش به روش اسنادی با رویکرد توصیفی تحلیلی انجام شده است. از این رو در ابتدا نقوش از نظر ساختاری بررسی شدند و سپس از دیدگاه ادراکی و از طریق نماد شناسی مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته‌اند. نتایج نشان می‌دهد نقش مایه عصا از دوران سومر تا دوره بابل قدیم در دست الهه‌ها و ایزدان مشاهده می‌شود که کاربرد مذهبی دارد و هرکدام بنا بر شخصیت اساطیری، عصا منحصر به فردی در دست دارند، ولی از دوره بابل قدیم با قدرت گرفتن حمورابی شاهد تغییرات در سیستم مذهبی و اجتماعی بین‌النهرین هستیم و ایشتر جایگاه مذهبی خود را از دست می‌دهد. در مهرهای بابل قدیم تا بابل نو عصا در دست ایزدان و شاهان مشاهده می‌شود و شامل عصا و حلقه، عصای داسی شکل، آذرخش سه شاخه، و عصا با سر گوه‌ای است.

کلید واژه‌ها: عصا، ایزدان، ایزد بانوان، بین‌النهرین، اسطوره

^۱ نویسنده مسئول: دانشیار گروه باستان شناسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، واحد ورامین، دانشگاه آزاد اسلامی، ورامین، ایران

Email: bita.sodaei@iau.ac.ir

^۲ گروه باستان شناسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، واحد ورامین، دانشگاه آزاد اسلامی، ورامین، ایران

ابتدا اساطیر بین‌النهرینی مطالعه شدند و سپس نقش‌مایه عصا در دست ایزدان و ایزد بانوان بر اساس کاتالوگ مهرهای استوانه‌ای بین‌النهرین از ویلیامموری و کاتالوگ مهرهای استوانه‌ای آشور و بابل نو در موزه تاریخ و هنر مجارستان مورد بررسی قرار گرفته‌اند. تعداد مهرهای استوانه‌ای بررسی‌شده در کاتالوگ ویلیامموری ۱۹۸ مهر است که از بین آن‌ها تعداد ۱۳۱ مهر با موضوعات اساطیری شناسایی شد. کاتالوگ مهرهای استوانه‌ای آشور و بابل نو نیز شامل ۸۰ مهر استوانه‌ای است که در بین آن‌ها ۵۰ مهر متعلق به آشور نو و ۳۰ مهر متعلق به دوران بابل نو است که از این میان ۵۰ مهر با موضوعات اسطوره‌ای مشاهده شد. با توجه به این امر که تعداد ایزدان بین‌النهرینی بسیار زیاد است در این پژوهش سعی شده است با در نظر گرفتن «اسطوره‌اینانا»، «الواح انومالیش» و «حماسه انزو» به بررسی ایزد بانوان اینانا، ایشتار و ایزدان شمش، نینورتا، اداد و مردوک در مهرهای استوانه‌ای بپردازد.

۲-۱. پیشینه تحقیق

پژوهش‌های انجام‌شده در خصوص عصا در دست ایزدان بین‌النهرینی عبارت‌اند از: شوالیه و گبران (۱۳۸۵) در کتاب فرهنگ نمادها که به اشکال گوناگون عصا پرداخته‌اند. همچنین کوپر (۱۳۹۲) در کتاب فرهنگ نمادهای آیینی، از دیدگاه آیین‌های مختلف به بررسی نقش‌مایه عصا پرداخته است. هال (۱۳۹۰) در کتاب فرهنگ نگاره‌ای نمادها در هنر شرق و غرب، توضیحی در مورد این نماد داده است. بلک و گرین (۱۳۸۵) در کتاب فرهنگ‌نامه خدایان، دیوان و نمادهای بین‌النهرین به معرّفی خدایان و نمادهای آنان پرداخته‌اند. کاویانی پویا و امیری زرنند (۱۳۹۷) نیز در مقاله‌ای با عنوان «عصا و جایگاه نمادین آن در فرهنگ‌ها و باورهای باستانی» به کارکرد عصا در فرهنگ یونان و ایزدان باستان پرداخته‌اند. نیلوفر عباسی (۱۳۹۸) در پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد خود با عنوان پژوهشی بر علم‌ها و عساهای دست خدایان بر روی مهرهای استوانه‌ای عیلامی، بیان کرده است که هرکدام از خدایان در دوره عیلام باستان علم و عصای خاص خود را در دست دارند و از طریق آنان شناسایی می‌شوند. حدیث بهزادی کچویی (۱۴۰۰) در پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد خود با عنوان نقش و کاربرد عصا در تمدن‌های ایران، مصر و بین‌النهرین، بیان می‌کند حضور عصا در سه تمدن نشانگر اعتقادات مردمان باستان است و برای بررسی شباهت‌ها و تفاوت‌ها نیاز به بررسی دقیق‌تر و گسترده‌تری وجود دارد.

در این پژوهش با بررسی نقش‌مایه عصا در دست ایزدان و ایزد بانوان بین‌النهرینی در مهرهای استوانه‌ای با موضوعات اسطوره‌ای در ابتدا به معرّفی و کاربرد آن و سپس به بررسی جایگاه مذهبی ایزدان بر اساس عصای در دستشان در ادوار مختلف بین‌النهرین می‌پردازد.

۲-۲. بحث و تحلیل

بررسی دو کاتالوگ مهرهای استوانه‌ای بین‌النهرین از ویلیامموری و کاتالوگ مهرهای استوانه‌ای آشور و بابل نو در موزه تاریخ و هنر مجارستان نشان می‌دهد در این آثار هنری ایزدان و ایزدبانوان در مهرهای با موضوعات اساطیری، از دوره سومر قدیم تا اواخر دوره کاسی‌ها به شکل انسان به نمایش درآمده‌اند که از طریق پوشش قابل شناسایی هستند. در این آثار، خدایان و الهه‌ها با کلاه شاخ‌دار و لباس چین‌دار بر تن که به «کائولیس» معروف است نشان داده می‌شوند که در دست خود سلاح یا عصای منحصربه‌فردی را حمل می‌کنند، ولی شناسایی این خدایان و وظایف آنان مشکل است. از این رو، برای شناسایی آن‌ها می‌توان از اساطیر بهره برد و بر اساس آن به جایگاه آن‌ها بر اساس عصا در دستشان پرداخت. بنا بر اساطیر

محتوای اساطیر نشان‌دهنده آداب، سنت‌های قومی، باورهای اعتقادی و رویکردهای فرهنگی جوامع است که به زبان نمادین در هنر نمود پیدا کرده و نقشی پُررنگ در شکل‌گیری فرهنگ تصویری جوامع ایفا می‌کند. بدین گونه از دیرباز بشر برای ایجاد رابطه ملموس و عینی بین خود و خدایان، تصاویر ایزدان را بر اساس اساطیر در قالب نماد در آثار هنری به کار برده‌اند. در هنرهای تجسمی «نماد» یک علامت است که معنای عمیق‌تری از آنچه دیده می‌شود دارد و آن را می‌توان هنر اندیشیدن در تصویر دانست و در واقع پیوندی میان آفریده و آفریدگان را نشان می‌دهد (Van Leeuwen, 2001, p. 107). از دیدگاه پیرس نماد نوعی نشانه به‌شمار می‌آید (احمدی، ۱۳۷۱، ص. ۴۱) که فراتر از یک علامت ساده است و درواری معنا دارد و درک آن مستلزم تفسیر است (شوالیه و گبران، ۱۳۸۵، ص. ۴). در گذشته بشر در بسیاری از موارد برای بیان اندیشه‌های خود از نماد استفاده کرده و برخی از شخصیت‌های مقدّس و اساطیری را در هنر به شکل نمادین نشان داده است (هال، ۱۳۹۰، ص. ۳). با بررسی اساطیر می‌توان بیان کرد در هنر، نمادها اشاره به یک واقعه و یا داستان دارند که به تدریج و بر اثر مرور زمان جایگزین شخصیت اصلی شده‌اند (Van straten, 1994, p. 45-55). بارت بیان می‌کند اسطوره‌ها دلالت ضمنی بر نشانه تصویری دارند و نشانه‌ها با خود معنای تصویری را به همراه دارند و به دو بخش صوری و معناشناسی تقسیم می‌شوند (بارت، ۱۳۷۳، ص. ۵۸-۵۹). بدین ترتیب بشر از اشیاء و آثار هنری برای نشان دادن تفکر و احساسات خود نسبت به جهان هستی استفاده کرده است (Patton, 1964, p. 56-65) و این‌گونه است که رابطه بین تصویر و اسطوره شکل می‌گیرد که مفاهیم نهفته در روایات اساطیری را به مخاطب نشان می‌دهد که منجر به شناخت جهان‌بینی جوامع کهن می‌گردد.

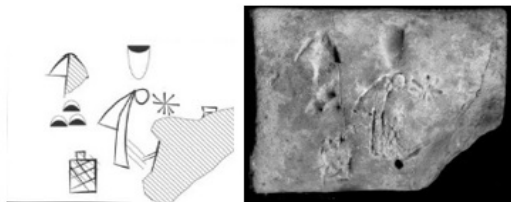
بر روی مهرهای استوانه‌ای بین‌النهرین از دوره سومر قدیم تا دوران بابل نو شاهد نقوش متعدّدی هستیم که موضوعات آن‌ها شامل وقایع روزمره، شکار، دامداری، نبرد و موضوعات اساطیری است. مهرهای استوانه‌ای با نقوش اساطیری، ایزدان و ایزدبانوان را نشان می‌دهد که در حال انجام مراسم‌های مختلفی هستند که در دست آنان عصا مشاهده شده است. از آنجایی که ایزدان اصلی در دوره‌های مختلف فرهنگی بین‌النهرین متفاوت‌اند و خدایان شکل انسانی داشتند، تشخیص آن‌ها از یکدیگر مشکل است. از این رو برای شناسایی آن‌ها می‌توان از عساهای در دستشان استفاده کرد. این نمادها می‌تواند نشان‌دهنده جایگاه والا آنان نیز باشد که مشروعیت دینی و سیاسی آنان را نیز نشان می‌دهد. پرسش‌های مطرح‌شده در این پژوهش عبارت است از: ۱- آیا ایزد بانوان و ایزدان در بین‌النهرین از جایگاه مذهبی یکسانی برخوردار بوده‌اند؟ ۲- بنا بر الواح انومالیش و تغییرات در اسطوره آفرینش در بابل قدیم آیا شاهد تغییراتی در جایگاه ایزدبانوان هستیم؟

با توجه به این امر که نقش‌مایه‌ها در آثار هنری نشان‌دهنده باورها و اعتقادات مشترک بین مردم روزگار باستان است، ضرورت ایجاد می‌کند برای شناخت دقیق یک اثر و دریافت معنا و محتوای آن، نگاره‌ها و روایاتی که نشان‌دهنده جهان‌بینی جوامع است بر اساس نمادشناسی مورد مطالعه قرار گیرند. هدف اصلی این پژوهش شناسایی رابطه تجسمی میان نقش‌مایه «عصا» در هنر بین‌النهرین و اساطیر به‌منظور مطالعه کاربرد این نقش‌مایه در مهرهای استوانه‌ای بین‌النهرین و بررسی جایگاه مذهبی ایزدان و ایزد بانوان در هنر این جامعه است.

۱-۱. روش تحقیق

این تحقیق به روش اسنادی با رویکرد توصیفی‌تحلیلی به شمایل‌نگاری عصا در هنر بین‌النهرین پرداخته است. بدین ترتیب

نیروی مافوق طبیعی است (کوپر، ۱۳۹۲، ص. ۲۷۸). از دیدگاه شوالیه چوب‌دست و عصا نشانه قدرتمندی و بصیرت است که از جانب خدا به حاکم اعطا می‌شود. همچنین نشان فرمانروایی، اقتدار و قدرت روحانی و یا قدرت اهریمنی و جادویی است (شوالیه و گریبان، ۱۳۸۵، ص. ۵۳۵). ویل دورانت در *تاریخ تمدن* آورده است: «عصا مهم‌ترین ابداع بشر است و با آن که ساده بود ولی کم‌کم نماد قدرت شهریاران و نماد جادویی و آیینی به خود گرفت. عصا در دوره کشاورزی برای بذرافشانی استفاده می‌شده و در کارزار به‌عنوان نیزه، پیکان، شمشیر و سرنیزه کاربرد داشته است» (۱۳۷۷، ص ۲۵). با بررسی مهرهای استوانه‌ای، موضوعات رایج در دوران آغاز نگارش عبارت‌اند از: گروه‌های حیوانی که گاهی اوقات با پیکره انسانی ترکیب و درهم تنیده هستند، ولی در اواخر این دوره موضوعات به سمت مبارزه قهرمان‌ها و حیوانات می‌رود. در سومر قدیم نقش مایه عصا همراه با «دوموزی» و «اینانا» مشاهده شده است. کهن‌ترین اسطوره سومری، اسطوره «اینانا» نام دارد که متن سومری آن در سال ۱۹۵۲ م از طرف موزه دانشگاه پنسیلوانیا انتشار یافته است. مطالعات آیکونوگرافی در لوحه‌های گلی اینانا را همراه با ستاره، یا یک نی خمیده منتهی به حلقه و نوار و عصای از جنس نی خمیده منتهی به شاخ بز نشان می‌دهد (Cabrera, 2018, p. 45, Collins, 1994). بر اساس آنالیز کتیبه‌های میخی توسط یاکوبسون، نام اینانا در این لوحه‌ها آمده که به معنی «بانوی آسمان یا بهشت» بوده است (شکل ۱) (Jacobsen, 1963, p. 6).



شکل ۱. نام اینانا همراه با نماد آن
(Cabrera, 2018, p. 46)

بررسی مهرهای استوانه‌ای سومر قدیم نشان می‌دهد ایند بانوی اینانا در مهرها همراه با حلقه و عصا در کنار کلبه مقدس نشان داده شده‌اند (شکل ۲). از سویی بخش دوم اسطوره اینانا به ازدواج اینانا و دوموزی اشاره می‌کند (کریم، ۱۳۸۵، صص. ۱۲۳-۱۲۵) که به ازدواج مقدس معروف است. از این رو، احتمالاً، نماد حلقه و عصا در کنار کلبه مقدس نشان پیمان و باروری محسوب می‌شود.



شکل ۲. اینانا همراه با عصا و حلقه در کنار کلبه مقدس
(Frankfort, 1939, p. pls VII)

۲-۲. عصای سرکج

عصای دیگر مشاهده شده در مهر استوانه‌ای دوره سومر قدیم عصای سرکج است که در دست دوموزی دیده می‌شود. بنا بر الواح سومری دوموزی شبان است (کریم، ۱۳۸۵، صص. ۱۱۳-۱۱۹) و عصای در دست او نیز عصای چوپانی است (شکل ۳) که نماد پیام‌آوران خدا است و در باورهای آیینی نشانه چوپانی و نماد هدایت و قدرت بشمار می‌آید (کوپر، ۱۳۹۲، ص. ۲۷۸).

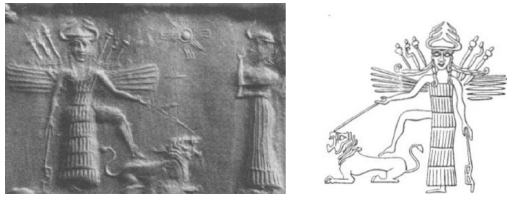
سومری الهه نمو (الهه مادر)، زمین و آسمان را آفرید که در ابتدا به هم پیوسته بودند تا اینکه انلیل خدای هوا سعی بر جدا کردن آسمان و زمین می‌کند (کریم، ۱۳۸۵ صص. ۱۳۴-۱۰۲). مرحله بعدی، شکل‌گیری هستی است: در این مرحله از آمیزش آب‌های شیرین (آپسو، پدر) و آب‌های شور (تیامات، مادر)، سایر ایزدان آفریده شدند و در نهایت انسان، حیوانات و گیاهان خلق می‌شوند. بنا بر عقاید سومریان اجزای اصلی عالم عبارت از هوا، آسمان، دریا و زمین است و خدایان انلیل، آنو، انکی و نین هورساگ ایزدان این قلمروها محسوب می‌شوند (ابراهیمی پور سنگی و نادعلیان، ۱۳۹۱، ص. ۸۶). در این دوره، هر شهر دارای یک خدای حامی است که نشان می‌دهد خدایان محلی و منطقه‌ای بوده‌اند (کمبل، ۱۴۰۰، ص. ۱۲۱)، ولی در دوره بابل قدیم بنا بر الواح انوما الیش که در کتابخانه آشور بانیپال به دست آمده اسطوره خلقت به گونه دیگری بیان شده است (Smith, 1994, p. 50)؛ بنابراین الواح مردوک، تیامات (ایزد بانوی مادر) را از بین می‌برد و بدن او که شبیه اژدها بود را می‌شکافد، قسمت صاف آن را به زمین تبدیل می‌کند و نیمه دیگر آن را خم کرده و بر بالای زمین قرار می‌دهد و آن را به آسمان تبدیل می‌کند و بدین گونه آسمان و زمین از هم جدا شدند (Langdon, 1923, p. 22-46).

ایزدان مهم در این دوره عبارت‌اند از: آنو (خدای آسمان)؛ انلیل (خدای طوفان) و انکی یا انا (خدای زمین) که در نهایت به‌عنوان ارباب خاک و دنیای زیرزمین شناخته می‌شود و چشمه‌های آب شیرین را به وجود می‌آورد از این رو به خدای آب هم معروف است. طبق اساطیر انکی از همه چیز آگاه است و قوانین آسمان و زمین را در اختیار دارد (Mar-cus, 1995, p. 67؛ شی‌یرا، ۱۳۷۵، ص. ۲۰۷). علاوه بر آن، خدایان سه‌گانه دیگری نیز به وجود آمدند که عبارت‌اند از: سین خدای ماه که در اساطیر سومری نام او نانا است و فرزند انلیل و نین لیل است. دومین خدا شمش نام دارد که در نزد سومریان به اوتو معروف است. با توجه به باورهای شرقی روز از شب بیرون می‌آید، از این رو، شمش را پسر سین می‌دانند. اعتقاد بر این بود که هر روز صبح خدای خورشید از کوه بیرون می‌آید و به سرعت در فضاها آسمان و دریا رفته و سپس در غروب آفتاب به عالم اموات بازمی‌گردد. شمش به دو دلیل در نزد بین‌النهرینی‌ها مورد احترام و بلندمرتبه بود: اول به علت خیرخواه بودن و رحمت نسبت به همه کسانی که درگیر کارهای خطرناک بودند؛ دوم ظالم بودن که نور آن بی‌رحم است و به همه جا نفوذ می‌کند؛ بنابراین او به قاضی عالی، بی‌طرف و سخت‌گیر تبدیل شد که هیچ چیز را نمی‌توان از او پنهان کرد؛ زیرا او به همه امور واقف است. عضو نهایی از این ایزدان سه‌گانه «آداد» است که خدای آب‌وهوا بود و به‌عنوان خدای رعدوبرق و باران نیز شناخته می‌شود (William Moore, 1940, p. 15-20). در این دوره، حمورابی دولت‌شهرها را از بین می‌برد و یک سلطنت واحدی را بنیان می‌گذارد (مجیدزاده، ۱۳۷۲، ص. ۱۱۵؛ شی‌یرا، ۱۳۷۵، ص. ۱۵۹) و مردوک به‌عنوان برترین خدای مطرح می‌شود (Langdon, 1923, p. 17-19). از این به بعد او خدایی اصلی تمام شهرها به‌شمار می‌آید و برای این پیروزی هرسال در بابل جشن سال نو بنام جشن «اکیتو» را برگزار می‌کردند که تمام ایزدان در این جشن حضور داشته‌اند (William and Moore, 1940, p. 72) که احتمالاً نوعی تجدید بیعت با مردوک به‌شمار می‌آمده است. از سویی قوانینی را وضع می‌کند که کمبل معتقد است در این دوره با الگوی انحصارطلبانه‌ای مواجه هستیم که متکی بر قوانین اجتماعی است و تأکید بر جنس مذکر است (کمبل، ۱۴۰۰، ص. ۱۲۱) و آگاهانه الهه‌ها حذف می‌شوند. در ادامه از این منظر به بررسی عصا در دست ایزدان و الهه‌ها در مهرهای بین‌النهرین با موضوعات اساطیری می‌پردازیم.

۱-۲. عصا به شکل نی خمیده منتهی به حلقه یا شاخ بز

عصا در فرهنگ‌های آیینی نشان‌دهنده قدرت و هدایت‌کننده

از عصا با سر گوه‌ای شکل و عصا یا اسلحه داسی شکل است، در بالای سر او ستاره هشت‌پر به نمایش درآمده و در تمام مهرها ایشتار همراه با شیر به تصویر کشیده شده است (شکل ۶)



شکل ۶. ایزد بانوی ایشتار با عصای اینانا در دست و عصای داسی شکل و گوه‌ای در پشت شانه در دوره اکد

(Cabrera, 2018, p.35)

یکی از سلاح‌های دیده شده در تیردان ایشتار عصای گوه‌ای شکل است که نماد قدرت و فتح سرزمین بشمار می‌آید و متعلق به ایزد یا ایزدبانوی خاصی نیست (Niederreiter, 2014, p.561). این عصا گاهی مواقع بر روی سه پایه‌ای قرار گرفته و پشت سر ایزد یا ایزد بانو قرار دارد، از آنجایی که در این دوران شهرهای بین‌النهرین به صورت دولت‌شهر اداره می‌شوند، وجود عصای گوه‌ای شکل می‌تواند نشان از به قدرت رسیدن ایزد یا ایزد بانو در یک شهر باشد و با توجه به اینکه تا قبل از دوره بابل قدیم شهرهای بین‌النهرین هرکدام دارای یک خدای حامی بودند، احتمالاً قدرت آنان در شهر مورد نظر را با عصای گوه‌ای شکل نشان می‌دادند. در دوره اور و اکد این عصا توسط انکیدو و گاهی گیلگمش حمل می‌شود که نشان‌دهنده پیروزی و فتح در آن سرزمین است. در زمان آشور نو و بابل نو نشان قدرت پادشاه و نمادی از فتح و حفاظت از سلطنت بوده است و پادشاه برای مشروعیت بخشیدن به قدرت خود آن را از خدا دریافت کرده است که نشان‌دهنده قدرت برتر سلطنتی و تداوم مشروعیت بخشی بین خدا و پادشاه بوده است (Niederreiter, 2014, p. 569). برخی از مواقع چنین نشان‌هایی روی یک محور بلند (مانند پرچم) قرار می‌گیرند تا بتوان آن‌ها را درجایی قرار داد یا از مکانی به مکان دیگری انتقال داد؛ بنابراین می‌توان آن را یک نماد مذهبی بدانیم که نشان از معبد خدا است (شکل ۷). مهر استوانه‌ای شماره (۷) عصا گوه‌ای را بر روی یک محور بلند نشان می‌دهد که در دست گیلگمش است و در بالای آن ماهی، کوزه، رشته آب، حلقه دایره‌ای و گل چند پر مشاهده می‌شود که نماد انکی ایزد آب‌هاست و همراهی این نماد و عصای گوه دار نشان از مکان مقدس انکی است. با بررسی مهرهای استوانه‌ای دوره آشور نو می‌توان گفت در این دوره عصای گوه‌ای شکل در دست شاهان آشوری مشاهده می‌شود که شاید بتوان آن را نمادی الهی دانست و یا نشانی از قدرت و پیروزی شاه بشمار آورد.



شکل ۷. عصا با سر گوه‌ای شکل در دست گیلگمش در مهرهای اکدی (William and Moore, 1940, p. V, Fig 36)

۴-۲. عصای داسی شکل

عصای دیگر در تیردان ایشتار در دوره اکد، عصای داسی شکل است که



شکل ۳. عصای سرکچ در دست دوموزی در مهرهای اکدی

(William and Moore, 1940, p. XI, fig 45)

در دوره بابل قدیم عصای سرکچ در مهر استوانه‌ای بین یک زن و مرد و در یک نمونه بالای سر یک بز نشان داده شده است که قسمت بالای عصا بر روی شانه شخص نیز دیده می‌شود (شکل ۴). بلک و گرین این را نماد ایزد «آمورو» یا «مروتو» می‌دانند و بیان می‌کنند او همیشه کلاه گردی بر سر دارد و پیراهن بلندی پوشیده است و همراه او الهه عبادت کننده‌ای دیده می‌شود (بلک و گرین، ۱۳۸۵، ص. ۹۵).



شکل ۴. عصای سرکچ در مهر استوانه‌ای بابل قدیم

(William and Moore, 1940, p. XII, fig 66)

این عصا بر روی مهرهای آشوری و بابل نو در کنار یک بزماهی آمده است که یک کاهن در روبروی او در حالت عبادت مشاهده می‌شود (شکل ۵)، از آنجایی که خدای آب‌ها «انکی» است موجودات وابسته به آب نیز به او مرتبط می‌شوند، از این رو می‌توان این عصای سرکچ را متعلق به انکی بدانیم (بلک و گرین، ۱۳۸۵، ص. ۹۵)؛ بنابراین می‌توان بیان کرد این نقش مایه مختص یک ایزد خاص نیست و می‌تواند در دست و یا کنار هر ایزدی قرار بگیرد.



شکل ۵. عصای سرکچ در بالای حیوان ترکیبی به شکل بزماهی،

(Neiderreiter, 2020, p. 183)

۳-۲. عصا گوه‌ای شکل

بررسی مهرهای استوانه‌ای دوران اکد نشان می‌دهد در این دوره، ایشتار جانشین اینانا شده و به عنوان ایزد جنگ مطرح می‌شود (محمودی و سوادی، ۱۴۰۲، ص. ۲۳۳). در مهرهای این دوره ایشتار بالدار نشان داده شده، درحالی که در پشت شانه سلاح‌های جنگی را حمل می‌کند که عبارت

در آشور نو عصای داسی شکل در دست شاه اسطوره‌ای (انسان بالدار) به نمایش درآمده که نشان دهنده قدرت ماورایی از جانب خدایان و سلاحی برای مبارزه با شیاطین و نیروهای خبیث در طبیعت است (کوپر، ۱۳۹۲، ص. ۲۷۸) (شکل ۱۰). در دوره بابل نو نیز عصای داسی شکل در دست شاه مشاهده می‌شود (شکل ۱۱).



شکل ۱۰- عصای داسی شکل در دست شاه اساطیری در دوره آشور نو (Niederreiter, 2020, p.110, fig 6)



شکل ۱۱. عصای داسی شکل در دست نبوکدنصر، بابل جدید (Niederreiter, 2020, p.183)

از دوران کاسی در برخی از نمونه‌ها، زن برهنه‌ای به تصویر کشیده شده که هیچ نمادی در دست ندارد ولی در مهرهای استوانه‌ای آشور نو دوباره شاهد نمایش زنی هستیم که لباس بلند چاک‌داری بر تن و کلاه استوانه‌ای بر سر دارد که بالای سر آن ستاره هشت‌پر و در دستش حلقه‌ای از سنگ مشاهده می‌شود که شبیه تسبیح و در برخی از مهرها دورتادور او را حلقه‌ای از ستاره در برگرفته است. همچنین در بالای سر او هفت کره کوچک به‌طور مکرر در فضای مهرها دیده می‌شود که صور فلکی را نشان می‌دهند و از نظر ستاره‌شناسی با گروه ستاره‌های هفت خاوه‌ر در ارتباطند و یا نشان دهنده هفت خدا است (بلک و گرین، ۱۳۸۵، ص. ۲۶۵) (شکل ۱۲). منشأ هفت خدا به همراه خواهرشان نرودو، احتمالاً، عیلامی است و با الهه نرونته مرتبط می‌باشند (بلک و گرین، ۱۳۸۵، ص. ۲۶۹).



شکل ۱۲. ایشثار بر روی مهرهای استوانه‌ای آشور نو بنام ماه و ستاره و هفت دایره (William and Moore, 1940, p. XI, fig 80)

نشان دهنده قدرت و جنگ است (Harris, 1991, p. 270-271, Cabrera). در این دوره، ایشثار جایگزین اینانا شده و به عنوان ایزد بانوی جنگ مطرح می‌شود. با بررسی مهرهای استوانه‌ای بابل قدیم، در دست ایشثار دو عصا مشاهده می‌شود که عبارت‌اند از: ۱- عصای منتهی به حلقه اینانا؛ ۲- عصای دوسر شیر یا عقاب که اولی نماد باروری و دومی نماد قدرت و جنگ است و در تیردان پشت سر، همان سلاح یا عصاها را حمل می‌کند. ایشثار در این دوره لباس دو تکه بالاتنه ضربدری و دامن بلند بر تن کرده است (شکل ۸). در شکل سمت راست گویا ایشثار عصای دوسر با سر شیر یا عقاب را به شخص مقابل خود که لباس بلندی بر تن و کلاه لبه‌دار گردی بر سر دارد تقدیم می‌کند، در پشت سر او ایزدی با لباس چین‌دار و کلاه شاخ‌دار بر سر ایستاده است در حالی که دو دستش را بالا گرفته است. شخص اول با توجه به لباسش ایزد نیست، احتمالاً، با توجه به نوع سرپوش، او حمورابی است. ایزد پشت سر شاه نمادی در دست ندارد تا او را شناسایی کرد، با توجه به اینکه این نمادها از این دوره به بعد در دست نینورتای دیده می‌شود احتمالاً او نینورتای است. در شکل سمت چپ دو صحنه به تصویر کشیده شده است در سمت راست مردوک با توجه به حیوان زیر پایش (اژدرشیر) عصا را به شاه اعطا می‌کند با توجه به پوششش شخص مقابل مردوک او می‌تواند حمورابی باشد. بالای سر آن‌ها پرنده‌ای مشاهده می‌شود. در صحنه دوم ایشثار با عصای دوسر شیر و عصای داسی شکل در دست، شیر در زیر پا و ستاره در بالای سر در مقابل ایزدی با لباس کائولیس مشاهده می‌شود. عصا با سر شیر دو طرفه در دوران بابل قدیم نشان از قدرت دارد که در آشور نو هم دیده می‌شود که نماد جنگ و قدرت بشمار می‌آمده است (کوپر، ۱۳۹۲، ص. ۲۴۳).



شکل ۸. الف - عصای منتهی به حلقه اینانا و عصای دوسر شیر در دست ایشثار در مهرهای بابل قدیم، ب) ایشثار با عصای داسی و عصای شیر دو سر در دست در مهرهای بابل قدیم

(William and Moore, 1940, p. VII, 56-57)

با بررسی مهرهای استوانه‌ای و متون اساطیری نینورتای از دوره بابل قدیم ظاهر می‌شود و ایزد جنگ به‌شمار می‌آید و عصاهای ایشثار را در دست دارد که احتمالاً در این دوره جایگزین ایشثار شده است (شکل ۹).



شکل ۹. عصای داسی شکل و عصا با سر شیر در دست نینورتای ایزد جنگ در دوره بابل قدیم

(بلک و گرین، ۱۳۸۵، ص. ۱۳)

از او قرار دارد، قربانی کند (شکل ۱۵). این مهر منحصر به فرد است؛ بنابراین مهر می‌توان گفت یکی از وظایف ایزد شمش قضاوت و برقراری عدالت بوده است؛ شاید بتوانیم با توجه به این مهر بگوییم شمش در دست شمش عصا یا سلاح نیست و احتمالاً قلم باشد.



شکل ۱۵. ترازو در مقابل ایزد شمش، مهر استوانه‌ای دوره اکد

(William and Moore, 1940, p. XI, fig 42)

با بررسی مهرها، دوشی دیگر در دست شمش دیده می‌شود که به شکل ازه بادندان و یا بی دندان است (شکل ۱۶). در مهر ذیل شمش با پرتوهایی در پشت مشاهده می‌شود که بر روی صندلی نشسته و ازهای را بر دست دارد. در مقابل او یک مرد ایستاده که دستش را بنا به احترام بالا برده‌اند و شخص دیگر در مقابل شمش زانو زده است.



شکل ۱۶. ایزد شمش با ازه دنداندار در دست

(بلک و گرین، ۱۳۸۵، ص. ۳۶۳)

۲-۷. حلقه و عصا

در دوره بابل قدیم حلقه و عصا در دست شمش مشاهده می‌شود که به حمورابی اهدا می‌کند که نماد عدالت به شمار می‌رود. همچنین حلقه در دوره بابل قدیم در دست مردوک نیز دیده می‌شود. در شکل ذیل در سمت راست صحنه مردوک با لباس کائولیس و کلاه شاخ‌دار بر سر مشاهده می‌شود که در دست راست خود حلقه‌ای را گرفته و بر روی یک ایزدشیر ایستاده است در مقابل او دو نفر ایستاده‌اند که نفر اول کلاه گردی بر سر و لباس بلندی بر تن دارد و پشت سر آن ایزد دیگری مشاهده می‌شود، بالای صحنه نماد خورشید و ماه قرار گرفته است (شکل ۱۷). حلقه نماد اقتدار است و اغلب با یک عصا یا عصای کوتاهی همراه است، این نماد به ایزد خاصی تعلق ندارد و در دست ایزدان و ایزد بانوان مشاهده می‌شود.



شکل ۱۷. حلقه در دست مردوک، مهرهای بابل قدیم

(William and Moore, 1940, p. XII, fig 73)

در دوره کاسی شمش بدون پرتوهایی نور به نمایش در آمده

الراوی معتقد است حلقه سنگی در دست ایشتار در دوره آشور نو کاربرد پزشکی و جادویی داشته و آن را یکی از چهار طلسم سنگی استوانه‌ای کتیبه دار کشف شده در کاخ سارگون دوم می‌داند (Al-Rawi, 2008, p. 131-134). در متون مذهبی آشور نو نیز بیان شده ایشتار از شاه محافظت می‌کند و نقش پیشگو داشته که این پیشگویی‌ها شامل وقایع تاریخی و پیام‌های خدایان بوده است (Jean, 2010, p. 270-71). در بخشی از متون آشور حادون آمده است من ایشتار اربلا هستم که دشمنان شما را از بین می‌برم و آن‌ها را تحویل خواهم داد و پیش از تو و پشت سرت خواهم رفت (Streck, 1916, p. 48).

۲-۵. عصا به شکل صاعقه دوشاخه

عصای دیگر مشاهده شده در مهرهای استوانه‌ای دوره بابل قدیم عصای صاعقه‌ای شکل است که به «آذرخش» معروف است و نماد «اد» خدای آب و هوا است که دو سر دارد و حیوان آن گاو است (شکل ۱۳).



شکل ۱۳. آذرخش دوشاخه نماد خدای اد در مهرهای بابل قدیم

(William and Moore, 1940, p. XII, fig 70)

۲-۶. عصا کوتاه، ازهای شکل و ازهای بدون دندان

«شمش» ایزد خورشید که وظیفه او قضاوت و عدالت است و در دوره سومر تا اکد بانام «اوتو» شناخته می‌شود، برادر اینانا و پسر نانا (ماه) بوده که در دوره سومر با کمان نشان داده می‌شود (Shaked, 1980, p. 14) و در مهرهای استوانه‌ای دوره اکد تا بابل قدیم با پرتوهای نور در پشتش و عصای کوتاه در دستش شناخته می‌شود. در شکل ذیل شمش با لباس چین‌دار و کلاه شاخ‌دار بر سر بر روی صندلی نشسته و در پشت او پرتوهایی مشاهده می‌شود و در دست خود عصا کوتاهی را نگه داشته است (شکل ۱۴).



شکل ۱۴. ایزد شمش با پرتو و عصا کوتاه در دست، مهر استوانه‌ای دوره اکدی

(William and Moore, 1940, p. XI, fig 40)

در مهر استوانه‌ای دیگری شمش بر روی چارپایه ای نشسته با لباس چین‌دار و کلاه شاخ‌دار بر سر که پرتوهای نور در دو سمت او مشاهده می‌شود و عصا کوتاهی در دست دارد. در مقابل او دو مرد ایستاده‌اند، بین شمش و نفر اول در بالای میز کوتاهی ترازو مشاهده می‌شود. شخص اول ترازو را گرفته به گونه‌ای که تعادل کفه‌های ترازو به وضوح نشان داده شده است. دومین شخص یک بز را حمل می‌کند. یک چهره کوچک‌تر که ممکن است کاهنی باشد، چاقویی را در دست دارد و منتظر است تا پیشکش را در محرابی که پیش

می‌شود، عصای سه‌شاخه است که در یک نمونه در دست مردی با پای پرنده در حال دویدن به تصویر کشیده شده است (شکل ۲). برای شناسایی این شخص از اسطوره «انزو» کمک می‌گیریم. اسطوره انزو یکی از داستان‌های حماسی آشوری است که بر اساس آن انزو نگهبان انلیل، لوح‌های تقدیر را از او می‌رباید و برای بازپس‌گیری الواح تقدیر نینورتای مسلح می‌شود و سلاح رعد را از او گرفته است. انزو با بدن انسان و سر عقاب و بال پرنده به تصویر کشیده شده و نینورتای با نماد سه‌شاخه نشان داده شده که در حال جنگ و پیکار با انزو است (هوک، ۱۳۹۹، ص. ۱۷۵-۱۷۶).



شکل ۲. نینورتای با سلاح سه‌شاخه دو طرفه
(William and Moore, 1940, p. XI, fig 95)

بدین گونه با بررسی مهرهای استوانه‌ای می‌توان برای نینورتای سه عصا را در نظر گرفت که عبارت‌اند از: ۱ عصای داسی شکل؛ ۲ عصای سر شیر دو طرفه؛ ۳ عصای آذرخش سه‌شاخه، عصای اول و دوم در دوره بابل قدیم و عصای سه‌شاخه در دوره آشور و بابل نو مشاهده می‌شود و حیوان آن اژدرشیر است (بلک و گرین، ۱۳۸۵، ص. ۱۹۵) (شکل ۲۱).



شکل ۲۱: شاه آشور در مقابل عصای سه‌شاخه نماد نینورتای
(William and Moore, 1940, p. XI, fig 98)

در انتها با بررسی مهرهای استوانه‌ای بین‌النهرین از دوران سومر قدیم تا بابل نو می‌توان گفت: موضوعات نقر شده بر روی مهرها برگرفته از اساطیر رایج در همان دوره است و بر این اساس می‌توان آن‌ها را در پنج گروه بررسی کرد که عبارت‌اند از: ۱ دوران سومر قدیم تا آغاز دوران اکد؛ از بین بیست‌وهشت مهر استوانه‌ای از این دوران

است و شناسایی او از طریق عصا و یا اره در دستش است. در این دوره شمش عصا و یا قلمی را حمل می‌کند درحالی‌که پای خود را بر روی یک سکو کم ارتفاع و کوچکی گذاشته که احتمالاً نماد کوه است (شکل ۱۸).



شکل ۱۸. ایزد شمش بدون پرتو با قلمی در دست
(William and Moore, 1940, p. XI, fig 45)

ون بورن معتقد است عصا و حلقه نشانه قدرت الهی است و سلطنت (Ven Buren, 1949, p. 450) و فرانکفورت و اسلانسکی عصا و حلقه را نماد مرگ‌ومیر و زندگی ابدی می‌دانند و اگر با هم نشان داده بشوند نماد زمان و ابدیت است (Frankfort, 1939, p. 179; Slanski, 2007, p. 41, 51). در دوره آشور نو حلقه و عصا در دست شاه آشور مشاهده می‌شود. از آنجایی‌که دایره آغاز و پایان آن مشخص نیست می‌توان آن را نماد زمان در نظر گرفت و در دست خدایان می‌تواند نشان‌دهنده زمان لایتنهای باشد (شوالیه و گریبان، ۱۳۸۵، ص. ۱۹۷). در لوح چهارم آنومالیش در سطرهای ۲ تا ۲۸ به توصیف مردوک پرداخته که برای نابودی تیامات و بازگردان یک صورت فلکی تلاش می‌کند و خدایان به او عصا، حلقه و تخت می‌بخشند که می‌تواند نشان جاودانگی باشد (Langdon: 1923, p. 397)؛ بنابراین یکی از نمادهای مردوک در دوره بابل قدیم عصا و حلقه است. در دوره آشور با قدرت گرفتن خدای آشور، مردوک با نماد نیزه کوتاه نشان داده می‌شود (شکل ۱۹)، احتمالاً این همان نمادی است که گاهی اوقات نام آشوری (مارو) را نشان می‌دهد و با نام بیل یا پیکان معرفی شده است (بلک و گرین، ۱۳۸۵، ص. ۲۷۹). از نظر نمادشناسی پیکان مثلث سر بالا مظهر زندگی و نماد سه‌گانه جهان، آسمان و زمین است (کوپر، ۱۳۹۲، ص. ۲۲۲). در مهر استوانه‌ای ذیل از دوره آشوری در سمت راست زن و مردی مشاهده می‌شوند و در سمت چپ پشت سر مرد نماد آذرخش دوشاخه بر روی گاو (نماد اداد) و پیکان مثلثی شکل مشاهده می‌شود.



شکل ۱۹- نماد نیزه، آذرخش دوشاخه در مهر آشوری
(William and Moore, 1940, p. XI, fig 99)

۲-۸. عصای سه‌شاخه

آخرین نمونه از عصا یا سلاح که در دوره آشور و بابل نو مشاهده

هیچ‌ده مهر با موضوعات اساطیری بررسی شد که در ده نمونه نماد اینانا (عصا خمیده منتهی به حلقه و شاخ بز) همراه با کلبه مقدس نشان داده شده و هشت نمونه گله گوسفند همراه با زن و مردی را نشان می‌دهد که در دست مرد عصای سرکج مشاهده می‌شود. مابقی موضوعات مهرهای این دوره شامل پیکار حیوانات با یکدیگر، پیکار انسان و حیوانات و نقوش استلیزه گیاهی و حیوانی است. نقوش این دوره برگرفته از اسطوره اینانا و دموزی است. ۲ دوره اُکد تا بابل قدیم: سی مهر استوانه‌ای دوره اُکد مورد بررسی قرار گرفت که از بین آن‌ها بیست‌و‌دو مهر استوانه‌ای با موضوعات اسطوره‌ای است که هفت مهر با موضوعات شمش با عصای کوتاه در دست مشاهده می‌شود. سه مورد ایشتار با عصای داسی و گوه‌ای در ترکش و عصای خمیده و سر حلقه‌ای به نمایش درآمده است. مابقی مهرها با موضوعات ایزدانکی و گیلگمش است که تحت تأثیر اسطوره گیلگمش قرار دارند. ۳ دوره بابل قدیم: پنجاه مهر استوانه‌ای با موضوعات اساطیری بررسی شد که از بین آن‌ها سی‌وسه مهر با موضوعات ایشتار، شمش، مردوک و اداد است بیشترین موضوعات در این دوره شمش با عصای دندان‌دار و بدون دندان نشان داده شده و بعد از آن موضوع ایشتار به همراه دیگر ایزدان با عصاهای داسی‌شکل و گوه‌ای در ترکش و عصای دو سر شیر در دست بالاترین فراوانی را دارد و کمترین فراوانی مربوط به ایزد انلیل با عصای دوشاخه است. موضوعات این دوره را می‌توان برگرفته از الواح آنومالیث دانست. ۴ دوره کاسی تا آشور نو: نود مهر استوانه‌ای متعلق به این دوره است که از بین آن‌ها ۷۰ مهر با موضوعات اساطیری است که بیشترین آن مردوک را با عصای نیزه‌ای شکل و عصای گوه‌ای نشان می‌دهد، برخلاف دوره‌های قبل که شمش بیشترین موضوعات را دربرمی‌گرفت در این دوره تنها چهار نمونه شمش را بدون پرتو و با عصای بدون دندان در دست نشان می‌دهد. همچنین تصویر ایشتار هم مشاهده نمی‌شود و در دو مورد تصویر زن برهنه بدون هیچ عصایی در دست به تصویر کشیده شده است. ۵ دوره آشور نو و بابل نو: از بین هشتاد مهر استوانه‌ای، پنجاه مهر متعلق به آشور نو و سی مهر متعلق به دوران بابل نو است. در بین مهرهای آشور نو، چهل مهر با موضوع اساطیری مشاهده می‌شود که بیست مهر جدال نینورتای با انزو را نشان می‌دهد و هشت نمونه نینورتای را با عصای داسی‌شکل در دست در حال جدال با انسان پرنده نشان می‌دهد. دوازده مهر نیز ایشتار را با تسبیح سنگی در دست و ستاره در بالای سر به تصویر کشیده است. موضوعات مهرهای دوران بابل نو بیشتر در مورد موضوعات تاریخی است و ده مهر استوانه‌ای با موضوعات اسطوره مشاهده می‌شود که انکی، مردوک و نینورتای را به تصویر کشیده‌اند. در دوره آشور نو داستان‌ها و اساطیر دوباره بازنویسی شده‌اند از این رو می‌تواند منشأ تصاویر آثار هنری آنان باشد. همچنین حماسه انزو در این دوره رایج است که برخی از موضوعات آثار هنری برگرفته از این حماسه است.

۳. نتیجه‌گیری

بر اساس بررسی‌های انجام شده بر روی مهرهای استوانه‌ای بین‌النهرین از دوران سومر قدیم تا بابل نو با تأکید بر نقش مایه عصا می‌توان بیان کرد در دوره سومر قدیم تا بابل نو موضوعات اساطیری تحت تأثیر اساطیر و اعتقادات و باورهای مذهبی بر روی آن‌ها نقر شده‌اند. در دوره سومر نو تا بابل قدیم عصاهایی در دست ایزدان و ایزد بانوان عبارت‌اند از: عصای سرکج، عصای نی خمیده منتهی به حلقه و یا شاخ بز، عصای داسی‌شکل، عصای

کتاب‌نامه

- ابراهیمی پور سنگی، م.، نادعلیان، ا. (۱۳۹۱). «بازتاب باورهای مرتبط با آب در آثار هنری ایلامیان». نگره، شماره ۲۱، صص ۸۵-۹۴
احمدی، ب. (۱۳۷۱). *از نشانه‌های تصویری تا متن به سوی نشانه‌شناسی ارتباط دیداری*. تهران: مرکز
بارت، ر. (۱۳۷۳). «از اثر تا متن». ترجمه مراد فرهادپور، *رنگون*، شماره ۴، ۵۷-۶۶

گوه‌ای شکل، عصا کوتاه، عصای نیزه‌ای شکل با دندان و با بدون دندان است که به ترتیب متعلق به دموزی، اینانا، ایشتار و شمش است و از نظر مفهومی نماد، پیام‌آوری، باروری، جنگ و قضاوت و عدالت را در بردارند. رواج این نمادها از هزار سوم ق.م تا اواسط هزاره دوم ق.م نشان می‌دهد ایزد بانوان همراه با ایزدان مرد در یک رتبه و یک جایگاه قرار داشته‌اند، حتی پوشش الهه‌ها نیز شبیه با پوشش ایزدان مرد است و هر دو با لباس کائولیس (لباس چین‌دار بلند) و کلاه شاخ‌دار به تصویر کشیده شده‌اند.

با بررسی مهرهای استوانه‌ای سومر قدیم با نقش حلقه و عصا در دست اینانا بیشتر شاهد این نقش در کنار کلبه مقدس هستیم و با توجه به بخش دوم اسطوره اینانا به ازدواج مقدس می‌توانیم این نقش مایه را نماد عشق و باروری در نظر بگیریم ولی در دوره اُکد ایشتار جایگزین اینانا شده است و با توجه به عصاهایی در دستش نماد جنگ محسوب می‌شود پس می‌توان حضور الهه‌ها را در مهرهای استوانه‌ای سومر قدیم نشان از تجدید حیات، برکت‌بخشی و اشاعه باورهای مادرسالارانه در جوامع کشاورز و دام‌پرور بدانیم و در دوران اُکد با ایجاد دولت‌شهرها آن‌ها هم تغییر محتوایی دارند و از باروری به ایزد جنگ تبدیل شده‌اند. در این دوره، هرکدام از ایزدان خدای حامی یک شهر به حساب می‌آمدند و این موضوع در مهرهای استوانه‌ای با عصای گوه‌ای شکل نشان داده شده است. عصای گوه‌ای در تیردان ایشتار هم مشاهده می‌شود که نشان از برابری قدرت بین ایزدبانوان و ایزدان است، ولی از زمان بابل قدیم طبق الواح آنومالیث مردوک با کمک دیگر خدایان می‌تواند تیامات را از بین ببرد و قدرت اصلی را در دست بگیرد و به عنوان تک خدا مطرح می‌شود. مردوک در مهرهای استوانه‌ای در دو کاتالوگ مورد بررسی بیشتر با اژدرشیر نشان داده می‌شود و از نقش مایه عصا برای نشان دادن او استفاده نکرده‌اند، در یک نمونه مهر استوانه‌ای بابل قدیم، در دست مردوک حلقه مشاهده می‌شود.

ایزدان دیگر در این دوره با عصاهای داسی‌شکل، عصای شیر دو سر، عصا کوتاه، عصا دندان‌دار یا بدون دندان مشاهده می‌شوند که در دست نینورتای و شمش است که الفاکنده مفاهیم جنگ، قدرت الهی و عدالت است. از سویی در این دوره لباس ایشتار تغییر می‌کند و شامل لباس دوتکه با بالاتنه کوتاه و دامن بلند است که نشان می‌دهد ایشتار قدرت مذهبی خود را از دست داده و در رتبه پائینی نسبت به ایزدان قرار می‌گیرد. بدین ترتیب ایزد بانوان جایگاه برابر خود را در مقابل با ایزدان از دست می‌دهند، شاید بتوان کشته شدن تیامات (ایزد بانوی مادر) به دست مردوک را نماد از دست دادن قدرت ایزدبانوان در جامعه بین‌النهرین بدانیم و این دوره را دوره گذار جامعه از زن‌سالاری (مادر سالاری) به جامعه مردسالاری (پدرسالاری) دانست. از دوره کاسی تا دوره آشور نو نقش ایزد بانوان در مهرهای استوانه‌ای مشاهده نمی‌شود. در این دوره بیشتر نقش ایزدان به تصویر کشیده شده‌اند و در دوره آشور نو و بابل نو عصای ایزدان در دست شاه مشاهده می‌شود که نشان می‌دهد ایزدان به پادشاه قدرت الهی اعطا کرده‌اند و به حکومت آنان مشروعیت بخشیده‌اند. این دوره ایزدان به شکل نمادین نشان داده می‌شوند و شکل انسانی ندارند، ولی شاهد بازگشت ایشتار در مهرهای استوانه‌ای هستیم درحالی‌که در دست خود تسبیح سنگی دارد و در بالای سر او ستاره دیده می‌شود که حافظ شاه است. در انتها می‌توان بیان کاربرد عصاها در ادوار مختلف بین‌النهرین مذهبی است و برگرفته از اعتقادات و باورهای جامعه در دست ایزدان و ایزدبانوان مشاهده می‌شود.

بلک، ج. گرین. آ. (۱۳۸۵). فرهنگ خدایان، دیوان و نمادهای بین‌النهرین. ترجمه پیمان متین. تهران: زوار بهزادی کچویی، ح. (۱۴۰۰). «نقش و کاربرد عصا در آثار و تمدن های ایران، مصر و میانرودان»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه هنر تهران. شوالیه. ژ.، گریبان، آ. (۱۳۸۵). فرهنگ نمادها. تهران: نشر جیحون. شی برآ، ا. (۱۳۷۵). الواح بابلی. مترجم علی اصغر حکمت. تهران: علمی و فرهنگی. عباسی، ن. (۱۳۹۸). «پژوهشی بر علم ها و عصاهای در دست خدایان بر روی مهرهای استوانه‌ای عیلامی». پایان‌نامه کارشناسی ارشد باستان‌شناسی. دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی. کاویانی پویا، ح.، امیری زرد، ا. (۱۳۹۷). «عصا و جایگاه نمادین آن در فرهنگ و باورهای باستانی». نشریه ادبیات تطبیقی دانشکده ادبیات علوم انسانی دانشگاه شهید باهنر کرمان، ۱۰ (۱۹)، صص ۱۸۲-۲۰۲. کمیل، ج. (۱۴۰۰). الهه‌ها اسرار الوهیت زنانه. ترجمه عباس مخبر. تهران: نشر مرکز کریم، س. ن. (۱۳۸۵). الواح سومری. ترجمه داوود رسائی. تهران: علمی و فرهنگی کوپر، ج. (۱۳۹۲). فرهنگ نمادهای آئینی. ترجمه رقیه بهزادی. تهران: علمی. مجیدزاده، یوسف. (۱۳۷۲). تاریخ و تمدن بین‌النهرین. تهران: مرکز نشر دانشگاهی محمودی، م.، سودایی، ب. (۱۴۰۲). «مطالعه تطبیقی نقش‌مایه زن در آثار هنری بین‌النهرین و سر سنجاق های لرستان بر اساس کهن‌الگوی یونگ». فصلنامه علمی نگره، شماره ۶۷، صص ۲۲۹-۲۴۳. هال، ج. (۱۳۹۰). فرهنگ نگاره‌های نمادها در هنر شرق و غرب. ترجمه رقیه بهزادی. تهران: فرهنگ معاصر. هوک، س. ه. (۱۳۹۹). اساطیر خاورمیانه. ترجمه علی اصغر بهرامی. تهران: روشنگران و مطالعات زنان. ویل دورانت، ج. (۱۳۷۷). تاریخ تمدن مشرق زمین. ترجمه احمد آرام و همکاران. جلد اول. تهران: علمی فرهنگی.

- Al-Rawi, F. N. h. (2008). Inscriptions from the Tombs of the Queens of assyria, in J. E. Curtis, h. McCall, D. Collon and I. al-gailani Werr (eds.). New Light on Nimrud: Proceedings of the Nimrud Conference 11th–13th March 2002. london: British institute for the Study of Iraq, pp. 119–138.
- Cabrea, R.) 2018(the three faces of Inanna: an Approach to her Polysemic figure in figure in her descent to the Nether-world. Journal of Northwest Semitic Language. Vol 44 (2). pp 41-79.
- Collins, P.)1994.(The Sumerian Goddess Inanna (3400–2200 BC), Papers from the Institute of Archaeology 5, 1994, Online. Available HTTP <<http://ancientworldonline.blogspot.com/2009/11/soas-research-online.html>>
- .Dalley, S., (1997), The Descent of Ishtar to the Underworld, in W.W Hallo (ed) COS, 381-84
- Chevalier, J. & Gheerbrant, A. (2005), A Dictionary of Symbols, First Edition, Blackwell Pub.
- Harris, R. (1991), Inanna-Ishtar as Paradox and a coincidence of Opposites. HR30/3,1991.261-278
- Frankfort.H 1939(), Cylinder Seals: A documentary essay on the Art and Religion of the Ancient Near East.London:Macmillan
- Jacobsen.Th. (1963)Ancient Mesopotamian Religion: the Central Concerns.PAPS 107/6. pp.473 – 484.
- Jean, C.)2010(, Divination and Oracles at the Neo-Assyrian Oracles: The Importance of Signs of Royal Ideology, in Annus, A. ed., Divination and Interpretation of Signs in the Ancient World, Oriental Institute Seminars 6, Chicago: Oriental Institute, 267–76.
- Langdon, S. (1923), The Babylonian Epic of Creation, London: Oxford University Press.
- Marcus, D. (1995), Enki, Encyclopedia of religion. Ed. Mircea. Eliade, Vol. 5. MacMillan Publishing Company.
- Niederreiter, Z, (2014), Le role des insignes votifs et des insignes de pouvoir neo-assyrienes Un parallele etonnant entre les deux categories de masses d armes, Krieg und Frieden im Alten Vorderasien, 52e Rencontre Assyriologique Internationale International Congress of Assyriology and Near Eastern Archaeology Munster, 17-21 Juli 2006.
- Niederreiter,Z,(2020), Calalogue of the cylinder seals in the royal museums of art and history I, Neo-Assyrian and Neo-Babylonian periods, BudApest, Eotvos University press, Eotvos Lorand University
- Patton, K, L (1964), A Religion for One World: Art and Symbols for a Universal Religion,Boston, Beacon Press.
- Shaked, Sh. (1980), Mihr the Judge, Jerusalem Studies in Arabic and Islam, II, 15.
- Slanski, K. E. (2007), Mesopotamian 'Rod and Ring': Icon of Righteous Kingship and Balance of Power between Palace and Temple, in Regime Change in the Ancient Near East: From Sargon of Agade to Saddam Hussein, ed. Harriet Crawford., Oxford: Oxford University Press
- Smith, M.S. (1994), The Ugaritic Ba'al Cycle; Vol. I: Introduction with Text, Translation & Commentary of KTU 1.1-1.2, (New York: E. J. Brill).
- Streck, M., (1916). Ashurbanipal und die Lutzen assyrischen Könige bis zum Untergange Niniveh's, vol. 2, Leipzig: J.C. Hinrichs.
- Van Buren, E. D, (1949), The Rod and Ring, ArOr 17.2: 449
- Van Leeuwen, Theo, (2001) Semiotics and Iconography, The Handbook of Visual Analysis, ed.Theo Van Lueewen and Garey Jewitt,Britain,Sage Publishers, pp92-118
- Van Straten, R. (1994) An Introduction to Iconography, tr.P.de Man, London, Tayor& Francis.
- Vandijk, R. M. (2016), The form, Function and Symbolism of Standards in Ancient Mesopotamia during the Third and Fourth Millennia BCE:An Iconographical Study. Unpublished Ph.d, Stellenbosch University. Available online at <http://Scholar.sun.ac.za/handle/10019.1/98400> (accessed 25 June 2018)
- William. M and Moore. H. 1940(), Ancient Oriental cylinder and other seals. the collection. The University of Chicago Press. Chicago.USA.